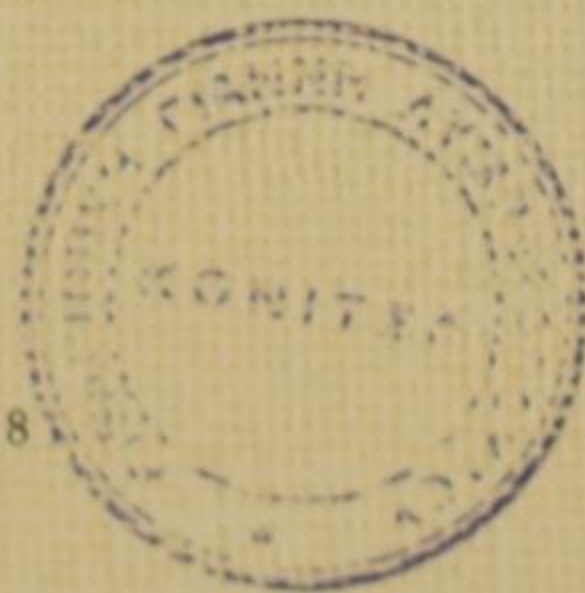

ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ, Δρος Π.
Διευθυντοῦ τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πανηγυρικός Λόγος
κατὰ τὸν ἐπίσημο ἐορτασμό τῆς 65ης ἐπετείου
τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων.
(Αἴθουσα τελετῶν τῆς Ζωσ. Παιδ. Ἀκαδημίας: 20.2.1978)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1978

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ, Δρος Π.
Διευθυντοῦ τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πανηγυρικός Λόγος

*κατὰ τὸν ἐπίσημο ἐορτασμὸ τῆς 65ης ἐπετείου
τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων.*

(Αἴθουσα τελετῶν τῆς Ζωσ. Παιδ. Ἀκαδημίας: 20.2.1978)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1978

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Ἡ θρυλικὴ πόλη τῶν Ἰωαννίνων κι ὁλόκληρη ἡ Ἡπειρος ἐορτάζουν σήμερα τὴν 65ῃ ἐπέτειο τῆς ἀπελευθερώσεώς των ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ.

Ἡ σκέψη ὄλων ἀνατρέχει μὲ εὐλάβεια στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ 1912—13 καὶ στοὺς χώρους τῶν σκληρῶν μαχῶν¹. Χάνι Ἐμὶν Ἀγᾶ, Μπιζάνι, Πεστά, Ἀετορράχη, Μανωλιάσσα, Ἅγιος Νικόλαος, Δρίσκος, ὄλοι αὐτοὶ οἱ Ἡπειρωτικοὶ χῶροι ἐλκύουν σήμερα τὸ στοχασμὸ μας καὶ γίνονται γιὰ μᾶς μνημεῖα, πὺ σπεύδομε μὲ τὴ φαντασία μας νὰ τὰ τιμήσομε. Ἐλευθέριος Βενιζέλος, Ἀρχιστράτηγος Κωνσταντῖνος, Δαγκλῆς, Δούσιμανης, Σαπουντζάκης, Μοσχόπουλος, Βελισσαρίου, Πουτέτσης, Σπυρομήλιος, Μπότσαρης, Μαλάμος, Κουτούπης καὶ τόσο ἄλλοι ἀνώνυμοι ἀπὸ τὰ ἥρωικὰ σώματα τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας καὶ ἐθελοντὲς ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ τίς Ἑλληνικὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὄλοι αὐτοὶ ὑψώνονται μπροστά μας ὡς σύμβολα νεοελληνικῆς ἀνδρείας, πὺ τὰ θαυμάζομε καὶ μᾶς ἐμπνέουν στὶς στιγμὲς τῶν κινδύνων τοῦ Ἔθνους.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων εἶναι μιὰ ἐθνικὴ πράξη, πὺ χαρακτηρίζοταν σ' ὄλες τίς φάσεις της, τὴν προπαρασκευή, τὴν ἐκτέλεση καὶ τὴν αἴσια λήξη της, ἀπὸ ἓναν ἰδιαίτερο ἐθνικὸ παλμὸ. Ἦταν ἓνας παλμὸς, πὺ πλήρωνε τίς ψυχὲς τῶν ἀγωνιστῶν κι ἐκφραζόταν μὲ τὴν πεποίθηση στὴν ἐκπόρθηση τοῦ Μπιζανίου, μὲ τὴν καρτερία στὶς δύσκολες συνθήκες τοῦ χειμῶνα καὶ μὲ τὸ ὄνειρο νὰ ἴδοῦν ὄλοι ἐλεύθερη τὴ μαρτυρικὴ πόλη τῶν Ἰωαννίνων.

Ποῖος ὄμως ἦταν ὁ βαθύτερος πυρήνας, ἡ ἀξιολογικὴ ὑποδομὴ, πὺ θέρμαινε καὶ δυνάμωνε αὐτὸ τὸν παλμὸ καὶ τὸν ἔκανε πράξη θυσίας;

Πέρα ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ καὶ πολιτικὸ χρέος τῆς τότε Κυβερνήσεως νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἱστορικῶς ἀνεγνωρισμένων ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, διακρίνει κανεῖς, ὡς βαθύτερο πυρῆνα αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ παλμοῦ, τὴ συνείδηση, πὺ εἶχαν τότε οἱ Πανέλληνες γιὰ τὴν προσφορά τῆς Ἡπείρου στὴν ἀναγέννηση τοῦ Ἔθνους καὶ στὴν πολιτικὴ του ἀποκατάσταση.

Ἡ πολυαίμακτη καὶ πολυπαθὴς Ἡπειρος, πὺ εἶχε ὑποστει ἐπὶ αἰῶνες τὴν πίεση τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Τούρκων. Ἡ Ἡπειρος, πὺ ἐκινδύνευσε ν' ἀλλοιωθεῖ ἐθνολογικᾶ μὲ τίς βίαιες πράξεις τοῦ ἐξισλαμισμοῦ. Ἡ Ἡπειρος, πὺ ἀντιστεκόταν πάντοτε καὶ διεκδικοῦσε τὸν ἑλληνισμὸ της στὸ Σούλι, στὴν

Πάργα, στο Πέτα, στο Μέτσοβο, στην Κορυτσά και στη Χειμάρρα. Αυτή ή "Ηπειρος ήταν για τους Πανέλληνες του 1912—13 ή κοιτίδα της 'Ορθοδοξίας και του 'Ελληνικού Πνεύματος. Ήταν ο τόπος, που τὸν εὐλόγησαν με τὸ μαρτύριό τους ὁ Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος, ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς κι ὁ Νεομάρτυς Γεώργιος². Ήταν ὁ μεγάλος χῶρος ἀναπτύξεως τῆς Παιδείας, τῶν Γραμμάτων, τῆς Τέχνης, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ήταν ἡ μαρτυρική γῆ, που γέννησε κι ἔθρεψε μεγάλους ἥρωες τῶν ἀγώνων τοῦ '21 καὶ θερμοῦρους εὐεργέτες τοῦ "Εθνους. Πῶς ἦταν δυνατόν νὰ συνεχίζουν ν' ἀφήνουν οἱ Πανέλληνες στοὺς 'Αλβανούς καὶ τοὺς Τούρκους τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ "Εθνους;³

Γιὰ νὰ δικαιωθεῖ αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία, θεωρήθηκε σκόπιμο, σ' αὐτὴ τὴν ἐορταστικὴ σύναξη, νὰ ἐπιλέξομε ἀπὸ τὰ τόσα, που στοχαζόταν οἱ Πανέλληνες τότε, τὴν πνευματικὴ λαμπάδα, που στήθηκε στὴ γῆ τῆς 'Ηπείρου κι ἔκαιε αἰῶνες πολλούς. Πρόκειται γιὰ τὴ λαμπάδα, που φώτιζε τὸ δοῦλο Γένος καὶ τίς 'Ελληνικὲς ἐστίες τῶν ἀποδήμων στὴν 'Ιταλία, τὴν Αὐστρία καὶ τὴν Ρουμανία. Πρόκειται γιὰ τὸν 'Ηπειρωτικὸ Διαφωτισμὸ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, που συνέβαλε μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ του, μαζί μὲ τὸ Διαφωτισμὸ ἀπὸ ἄλλες ἐστίες τοῦ Γένους, στὴ διάσωση τοῦ "Ελληνα ἀνθρώπου, στὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ στὴν πολιτικὴ ἀποκατάσταση.

Γιὰ νὰ παρουσιάσει κανεὶς τὸν 'Ηπειρωτικὸ Διαφωτισμὸ, εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναφερθοῦν τὰ ἱστορικὰ πλαίσια, στὰ ὁποῖα τοποθετεῖται καὶ τὰ συναφῆ γεγονότα στὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ στὸν τουρκοκρατούμενο 'Ελληνικὸ χῶρο⁴.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας στὴν "Ηπειρο καὶ σ' ὅλη τὴν 'Ελλάδα, οἱ χῶρες τῆς Εὐρώπης προχωροῦν στὴν ἀναγέννησή τους μὲ τίς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, τίς ἐξερευνήσεις νέων χωρῶν καὶ τὴ νέα οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωση. Ἀναγεννῶνται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τυπογραφίας, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, μὲ τίς θρησκευτικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ τίς νέες παιδαγωγικὲς ιδέες.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀκριβῶς διαμορφώνεται στὴν Εὐρώπη ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ζωὴ μας πρέπει βέβαια νὰ ρυθμισθεῖ βάσει τῆς θρησκείας ἀλλὰ μὲ μέσον πάντοτε τὸν ὀρθὸ λόγον, τὸ δικό μας ἀνθρώπινο λογικόν. Σ' αὐτὸ τὸ λογικὸ μποροῦμε νὰ ἐμπιστευόμαστε καὶ γι' αὐτὸ ὀφείλομε νὰ τὸ καλλιεργοῦμε μὲ μιὰ ἐκσυγχρονισμένη παιδεία. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ γίνεται πνευματικὸ κίνημα, τὸ κίνημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ τὸν 18ο αἰῶνα. Τὸ ἀναλαμβάνουν Εὐρωπαῖοι λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ παιδαγωγοὶ καὶ ἀναπτύσσουν πρωτότυπες ἐπιστημονικὲς ἐρευνες καὶ ἐξαιρετικὲς ἐκπαιδευτικὲς, καλλιτεχνικὲς, πολιτικὲς καὶ συγγραφικὲς δραστηριότητες.

Στή χώρα μας τότε, οί "Έλληνες δέχονται ἐπάνω τους τὸ μαστίγιο τῆς ὀσιατικῆς βίας. Πιέζονται ν' ἀρνηθοῦν τὴ γλώσσα καὶ τὴ θρησκεία τους. Ἡ ὀρθόδοξη ὁμῶς Ἐκκλησία, παρ' ὄλη τὴν ἔνδεια καὶ τὴν περιορισμένη μὀρφωση τῶν περισσοτέρων κληρικῶν τῆς, προστατεύει τὸ ποίμνιό τῆς καὶ διασώζει τὴν ἔλληνο - χριστιανικὴ παιδεία καὶ τὴν ἔθνικὴ γλώσσα μὲ τὴν εὐθύνη τῆς γιὰ τὴ λειτουργία κοινῶν κι ἀνωτέρων σχολείων. Οἱ αὐτοδιοίκητες κοινότητες, ὡς νησίδες ἔθνικῆς ζωῆς, βοηθοῦν ἐπίσης στὴν ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδεύσεως. Οἱ φιλογενεῖς ἔμποροι, καθὼς κινοῦνται μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μεταφέρουν ὄχι μόνον ἀγαθὰ ἀλλὰ καὶ ιδέες καὶ κυρίως τὴν ιδέα μιᾶς καλύτερης ζωῆς, ποὺ θὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὴν παιδεία, τὴν ὀποία ἐνισχύουν οἰκονομικά. Οἱ Φαναριῶτες ἐπιζητοῦν τὴν ἀφύπνιση τῶν συμπατριωτῶν τους μὲ τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἐθνικῆς γλώσσας. Οἱ ὀμογενεῖς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, τῆς Βενετίας, τῆς Τεργέστης καὶ τῆς Βιέννης, πιστεύουν στὴν ἀνύψωση τοῦ λαοῦ μὲ τὴ γλωσσικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνακαίνιση τῆς παιδείας. Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774) προσφέρει σημαντικὰ προνόμια. "Ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦν νέες διαθέσεις στὰ πνεύματα τῶν Ἐλλήνων ὀλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Ἡ περιέργεια, ἡ φιλομάθεια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία σχολείων ὀριμάζουν στὴ συνείδησή τους. Εἶναι ἡ ὀρα τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ὁ νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, ποὺ ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Διαφωτισμοῦ τῶν ἀρχαίων, Ἐλληνιστικῶν καὶ τελευταίων Βυζαντινῶν χρόνων, ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Διαφωτισμὸ κι ἐκτείνεται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ὡς τις πρῶτες 10ετίες τοῦ 19ου. Ἐκφράζεται κυρίως μὲ τὸ ἐκπαιδευτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Βούλγαρη, τοῦ Μοισιόδακα, τοῦ Ψαλίδα, τοῦ Βενιαμὴν Λεσβίου, τοῦ Κοραῆ, τοῦ ἀγνώστου συγγραφέα τῆς «Ἐλληνικῆς Νομαρχίας», τοῦ Κούμα κ.ἄ. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ τοῦτο κίνημα ἐπιδιώκει τὴν ἀφύπνιση καὶ καλλιέργεια τῶν πνευματικῶν δυνάμεων στὰ τέκνα τοῦ σκλαβωμένου Γένους, ὄστε νὰ μπορέσουν αὔριο αὐτὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους καὶ νὰ διαμορφώσουν τὸν πολιτικὸ τους βίο.

Σ' αὐτὸ τὸ εὐρύτερο ἐκπαιδευτικὸ κίνημα, ἡ Ἡπειρος μὲ τὸ ἔργο τῶν Σχολῶν καὶ τῶν λογίων τῆς καταλαμβάνει κυρίαρχη θέση. Κατὰ τὸν Ν. Δούκα: «Ἐκ τῶν σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξερρύησαν ρύακες, ἱκανοὶ νὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἐλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγίστῃ ἐκείνῃ ἀύχμῳ. "Ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ὡς ἀπὸ μέσου τοῦ ποταμοῦ ἐχέοντο κατὰ πάσας τὰς πόλεις καὶ καταρδεύοντες αὐτὰς μὲ τῶν λόγων τὰ πότιμα νάματα ἀνέστησαν σπέρματα πολλαπλάσια... Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὄσοι ἐχρημάτισαν "Ἐλληνες συγγραφεῖς ὀπῆρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ σπέρματα τῆς τῶν Ἰωαννίνων Σχολῆς»⁵. Ἐτσι, θὰ μπορούσαμε νὰ ὀμιλήσομε, μέσα στὸν νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸ, γιὰ Ἡπειρωτικὸ Διαφωτισμὸ μὲ τὴν ἔννοια ὄτι ὁ Διαφωτισμὸς αὐτὸς δημιουργεῖται

κι εκπέμπεται από τὸ χῶρο τῆς Ἠπείρου καὶ ὅτι παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν πυκνότητα καὶ ἔκταση τῶν παιδευτικῶν πράξεων.

Στὴν ἀνάπτυξη τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ συνέτρεξαν μερικὰ ιδιαίτερα γεγονότα καὶ καταστάσεις καὶ προσέδωσαν τὰ ιδιάζοντα χαρακτηριστικὰ στὴν ἔκφρασή του⁶.

Ἡ Ἠπειρος, μὲ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους καὶ τὴ θέση της, εἶχε τότε προγεφυρώματα σὲ καίρια παραθαλάσσια σημεῖα της (Πρέβεζα, Πάργα, Αὐλώνα) πρὸς τὴ Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα καὶ πρὸς τὴν Ἰταλία. Τὸ ἀκμαῖο βιολογικὰ καὶ δραστήριο Ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῶν Ἠπειρωτῶν τοὺς βοήθησε ν' ἀντισταθοῦν στὸν ἐξισλαμισμό καὶ νὰ δημιουργήσουν ἀπὸ τὸν κτηνοτροφικὸ - ἀγροτικὸ πληθυσμὸ ἀξιόλογα ἀστικά κέντρα σὲ ἐπίκαιρες θέσεις (Ἰωάννινα, Ἄρτα, Μοσχόπολη, Πρέβεζα, Αὐλώνα). Πολλοὶ Ἠπειρωτῆς μετανάστευσαν τότε στὴ Μολδοβλαχία, στὴ Ρωσία καὶ στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη μὲ τὴν ἐλπίδα καλύτερων συνθηκῶν ζωῆς καὶ μὲ τὴ δίψα τῆς μαθήσεως. Ἡ κοινοτικὴ ὀργάνωση στὰ Ἰωάννινα, στὸ Μέτσοβο, στὸ Σούλι καὶ στὴ Μοσχόπολη, μὲ τὰ δημοκρασιακὰ συμβούλια, τὶς ἐπιτροπές, τὶς συντεχνίες, τὶς ὁμοσπονδίες καὶ τὰ πρόνομια, μποροῦσε νὰ λύει ἀρκετὰ προβλήματα παιδείας. Ἡ παρουσία τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, μὲ τὴν ἀνάδειξη τῶν Ἰωαννίνων, ὡς πρωτεύουσας ὄχι μόνον τῆς Ἠπείρου ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἔδωσε περιθώρια πολλῶν ἐκπαιδευτικῶν δραστηριοτήτων. Ἡ παράδοση παιδείας, μὲ τὶς βαθιές ρίζες της στὸ λαὸ ἀπὸ τὶς παλαιότερες Σχολές στὰ Μοναστήρια καὶ στὶς πόλεις, ἀποτελοῦσε πρόσφορο ἔδαφος. Ἡ εὐρύτητα τοῦ πνεύματος καὶ τὰ πλούσια γνωστικὰ διαφέροντα, κοντὰ στὴν ἀρράγιστη πίστη, μερικῶν λογίων κληρικῶν, ὤθησαν σὲ μιὰ προοδευτικὴ ἀντίληψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀποστολῆς, στὴ μελέτη σοβαρῶν θεμάτων τοῦ καιροῦ τους καὶ στὴν ἀποσαφήνιση τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Ὁ χαρακτήρας τῶν Ἠπειρωτῶν μὲ τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα, τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεση, τὴν εὐσυνειδησία καὶ τὸν ἐπαγγελματικὸ ζῆλο ἦταν μιὰ καλὴ ὑποδομὴ γιὰ τὴν προκοπή τους σὲ οἰκονομικοὺς καὶ πνευματικοὺς τομεῖς.

Ἄλλα αὐτὰ βοήθησαν πολὺ στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τόπου καὶ στὴν ἐπικαταλλαγὴ ἀγαθῶν καὶ ιδεῶν. Δημιούργησαν συνειδησιακὲς μεταβολές καὶ πόθους μιᾶς καλύτερης καὶ ἐλεύθερης ζωῆς, πού θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ

τήν παιδεία. Γι' αὐτό, προοδευτικοὶ Μητροπολίτες, τὸ Σῶμα τῶν Ἐλεῶν μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐπιτροπὴν Ἰωαννίνων, φιλογενεῖς ἔμποροι καὶ λόγιοι (λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ) ἀναλαμβάνουν πρωτοβουλίες καὶ ἰδρύουν καὶ συντηροῦν κατώτερα καὶ ἀνώτερα σχολεῖα, διδάσκουν, συγγράφουν καὶ διανέμουν στὰ σκλαβόπουλα διδακτικὰ βιβλία⁷.

Στὰ Ἰωάννινα: Οἱ παλαιές Σχολές τῶν Δεσποτῶν, τῶν Φιλανθρωπηῶν καὶ τοῦ Στρατηγοπούλου, ποὺ λειτουργοῦσαν ἀπὸ τὸν 13ο ὡς τὸν 16ο αἰῶνα, ἀνανεώνονται τώρα καὶ γίνονται κοινά, Ἑλληνικὰ καὶ ἀνώτερα σχολεῖα: Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανείου (1648—1754) μὲ διδασκάλους τὸν Γλυκῆ, τὸν Μήτρου καὶ τὸν Κατσούλη. Ἡ μεγάλη Σχολὴ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων τοῦ Γκιούμα (1676—1725) μὲ διδασκάλους τὸν Μακρῆ, τὸν Σουγδουρῆ καὶ τὸν Ἀνθρακίτη. Ἡ Μπαλαναία Σχολὴ (1725—1820), ὡς ἀρχιγυμνάσιο, μὲ διδασκάλους τοὺς Μπαλάνους (Βασιλόπουλο, Κοσμά καὶ ἀπογόνους τῶν). Ἡ Μαρούτσειος Σχολὴ (1742—1797) μὲ διδασκάλους τὸν Βούλγαρη καὶ τὸν Τρύφωνα. Ἡ Καπλάνειος, ἀνώτερη πατριαρχικὴ Σχολὴ (1805—1820), μὲ διδασκάλους τὸν Ἀθ. Ψαλῖδα κ.ἄ. Καὶ τέλος, ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ (1832—1913) μὲ Διευθυντές, τὸν Γ. Κρανᾶ, τὸν Ἀν. Σακελλάριο, τὸν Σπ. Μανάρη καὶ τὸν Γ. Καλούδη.

Στὴ Μοσχόπολη: Λειτουργεῖ κοινὴ καὶ ἀνώτερη Σχολὴ μὲ βιβλιοθήκη καὶ τυπογραφεῖο καὶ μὲ διδασκάλους τὸν Ζιτσαῖο Χρῦσανθο, τὸν Στίγνη, τὸν Λεοντιάδη καὶ τὸν Καβαλιώτη.

Στὸ Μέτσοβο: Ἀκμάζουν δύο σχολές, ἡ κοινὴ καὶ ἡ ἀνώτερη, μὲ διδασκάλους τὸν Στίγνη, τὸν Ζαρζούλη, τὸν Βαρδάκα καὶ τὸν Χριστοδουλίδη.

Στὴν Ἄρτα: Λειτουργεῖ ἐπίσης κοινὴ καὶ ἀνώτερη σχολὴ μὲ διδασκάλους τὸν Χρῦσανθο τὸν Ἡπειρώτη, τὸν Ἀθ. Νικόπουλο, τὸν Μόστρα κ.ἄ.

Στὸ Ἀργυρόκαστρο, στὸ Κεστοράτι, στὸ Δέλβινο, στὴ Χειμάρρα, στὴν Κορυτσά, στὴν Πρέβεζα, στὴν Πάργα, στὴν Παραμυθιά, στὸ Γηρομέρι, στὴ Ζίτσα, στὸ Δελβινάκι, στὴν Κόνιτσα, στὸ Ζαγόρι, στοὺς Καλαρρύτες, στὸ Συρράκο καὶ στὰ μεγαλύτερα μοναστήρια ἀκμάζουν κοινὰ καὶ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ποὺ τροφοδοτοῦνται μὲ διδασκάλους ἀποφοίτους τῶν Σχολῶν τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἰδρύει στὴν Ἡπειρο πολλὰ κοινὰ

σχολεῖα κι ἀναδεικνύεται ὁ ἅγιος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ὀρθοδοξίας.

Στὶς παροικίαις τῶν ἀποδήμων Ἑπειρωτῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων λειτουργοῦν ἐλληνικὰ κι ἀνώτερα σχολεῖα, στὰ ὁποῖα διδάσκουν κατὰ καιροὺς μεταξὺ ἄλλων κι ὀνομαστοὶ Ἑπειρωτὲς Διδάσκαλοι: ὁ Σουγδουρῆς, ὁ Μῆχος κι ὁ Ἀνθρακίτης στὴ Βενετία· ὁ Παλιουρίτης στὸ Λιθόρνο· ὁ Ψαλίδας στὴ Βιέννη· ὁ Φωτιάδης, ὁ Δούκας κι ὁ Γεννάδιος στὸ Βουκουρέστι· ὁ Ζαρζούλης στὸ Ἰάσιο· ὁ Ἡροκλῆς Βασιιάδης στὴν Κωνσταντινούπολη· ὁ Φιλητᾶς στὴν Κέρκυρα· ὁ Ἀσώπιος, ὁ Γεννάδιος, ὁ Δούκας κι ὁ Λάμπρος στὴν Ἀθήνα.

Ἑπειρωτὲς ἐπίσης λόγιοι καὶ λογοτέχνες, ποὺ ἦταν καὶ Διδάσκαλοι οἱ περισσότεροι, μαθητὲς οἱ πλεονεχθεῖς τῶν Σχολῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Φιλητᾶς, ὁ Ἀσώπιος, ὁ Γούδας, ὁ Λαμπρίδης, ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Λάμπρος, ὁ Βασιιάδης, ὁ Πάλλης, ὁ Βηλαρᾶς, ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Κρυστάλλης κι ὁ Χρηστοβασίλης ἀναπτύσσουν τὸ 18ο καὶ 19ο αἰῶνα, ὅπου κι ἂν βρίσκονται, ἐξαίρετες διαφωτιστικὲς ἐπιδόσεις μὲ τὰ φιλολογικὰ, ἱστορικὰ καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα τους. Βοηθοῦν μὲ τὰ βιβλία τους διδάσκοντες καὶ διδασκομένους. Ὁργανώνουν φιλολογικοὺς συλλόγους καὶ λέσχες. Ἐκδίδουν περιοδικὰ καὶ φυλλάδια. Μεταφέρουν τὸ πνεῦμα τῆς Εὐρώπης. Ὁργώνουν μὲ τὸν γραπτὸ λόγιο τους τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν συμπατριωτῶν τους. Καλλιεργοῦν τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. Περισυλλέγουν θησαυροὺς. Ἀξιοποιοῦν τὴν παράδοση. Προβάλλουν τὸ νεοελληνικὸ βίο. Βρίσκουν συμπαράσταση στὸ ἔργο τους ἀπὸ φιλογενεῖς κι εὐσυνείδητους Ἑπειρωτὲς τυπογράφους στὴ Βενετία, τὴ Βιέννη, τὰ Ἰωάννινα, τὴ Μοσχόπολη, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Ἀθήνα: τοὺς Γλυκῆδες, τοὺς Σάρρους, τοὺς Θεοδοσίους, τὸν Λαμπανιτζιώτη, τὸν Σακελλαρίου.

Ἑπειρωτὲς ἔμποροι, κτηματίες καὶ τραπεζίτες ἐπιδεικνύουν, ἀπὸ τὴν ἀλλοδαπή κυρίως, σπάνια φιλογένεια καὶ καθιστοῦν τὸν πλοῦτο τους κοινὸ θησαύρισμα τοῦ Γένους, «ἐλπίδος ταμεῖον» γιὰ τὴν παιδεία. Ἡ ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων τους ἄς εἶναι ἓνα λιτὸ μνημόσυνο γι' αὐτοὺς τὴν ὥρα τούτη. Οἱ Γιαννιώτες: Λεοντάρης, Γκιούμας, Τσιγαρᾶς, Ἱερομνήμονες, Μαρούτσηδες, Καραγιάννηδες, Γοργόληδες, Βρεττοί, Δομπόλης, Τσοῦφλης, Χατζηκλώνστας, Σταύρου καὶ Εὐθυμίου βοηθοῦν μὲ τὸ θησαύρισμά τους ἀπὸ τίς χῶρες τῆς κεντρικῆς κι ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Οἱ Γραμμεινιάτες: Καπλάνης καὶ Ζωσιμάδες ἀπὸ

τῆ Ρωσία. Οἱ Μετσοβίτες: Ἄφοι Τσοίτσα, Στουρνάρας καὶ Ἀβέρωφ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Οἱ Ζαγορίσιοι: Μάνθος καὶ Γεώργιος Ριζάρης ἀπὸ τῆ Ρωσία. Οἱ Βορειοηπειρωτῆς: Σίνας, Ἀρσάκης, Ζάππας, Ζωγράφος καὶ Μπάγκας ἀπὸ τῆ Βιέννη, τὸ Βουκουρέστι καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὅλοι αὐτοὶ εὐεργετοῦν τὴν παιδεία μὲ τοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων καὶ μὲ κληροδοτήματα. Στὸ ὅς τοὺς τόκους τῆς καταγωγῆς των: ἰδρύουν καὶ συντηροῦν σχολεῖα καὶ οἰκοτροφεία, πληρώνουν τὸ διδακτικὸ προσωπικόν, χορηγοῦν ὑποτροφίες καὶ ἐμπλουτίζουν βιβλιοθήκας καὶ ἐργαστήρια φυσικῆς. Στὸ ὅς τοὺς τοῦ πλουτισμοῦ των: ἐνισχύουν τὴν παιδεία τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ὑποστηρίζουν συγγραφεῖς καὶ ὀργανώνουν φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους. Στὴν Ἀθήνα: προσφέρουν μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ κληροδοτήματα γιὰ τὸ Πολυτεχνεῖο, τὴν Ἀκαδημία Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, τὴ Σχολὴν Εὐελπίδων, τὸ Ἀστεροσκοπεῖο, τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ Στάδιον, τὰ Ἀρσάκεια Ἐκπαιδευτήρια Θηλέων, τὸ Ὁρφανοτροφεῖον, τὸ Ριζάρειον Σχολήν, τὴν βιβλιοθήκην, τὸ Ζάππειον μέγαρον. Ὅλοι αὐτοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἶναι γνήσιοι Ἡπειρωτῆς ὑψηλῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ πιστεύουν στὴν καταλυτικὴ δύναμιν τῶν Γραμμάτων ἐπὶ τῆς τυραννίας.

Ἵστερα ἀπ' αὐτὴ τὴ σύντομη παρουσίαση τῶν γεγονότων, ποὺ συνθέτουν τὸν Ἡπειρωτικὸν Διαφωτισμὸν, εἶναι ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν μερικὲς διαπιστώσεις ὡς πρὸς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδεώδη, ποὺ ὑπηρέτησαν οἱ Σχολές κι οἱ λόγιοι, καὶ ὡς πρὸς τὴν πυκνότητα καὶ ἔκτασιν τῶν παιδευτικῶν πράξεων.

Δύο παράλληλα ρεύματα δημιουργοῦν στοὺς ἴδιους χώρους κι ἀκολουθοῦν μὲ συνέπεια οἱ Ἡπειρωτῆς Διδάσκαλοι καὶ Λόγιοι:

Τὸ ἓνα ρεῦμα ἔχει ὡς ἐκπαιδευτικὸ ἰδεῶδες τὸν θρησκευτικὸν καὶ κλασσικὸν Ἀνθρωπισμὸν. Κατὰ τὸ ἰδεῶδες αὐτό, οἱ σκλάβοι Ἕλληνας πρέπει νὰ ἐκπαιδευτοῦν, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐλευθερίαν, γιὰτὶ ὡς ἄνθρωποι ἔχουν μεγάλη ἀξία λόγῳ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς των, ποὺ θέλει ν' ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ λογικοῦ στοχασμοῦ τους, ποὺ θέλει νὰ φωτίζει καὶ νὰ ὀργανώνει τὸν κόσμον μὲ τὴ δύναμιν τοῦ Λόγου. Τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ ὑπηρετοῦν: ὁ Βησσαρίων Μακρῆς κι οἱ Μπαλάνοι μὲ τὴ Σχολὴν τους στὰ Ἰωάννινα, ὁ Λαμ. Φωτιάδης στὸ Βουκουρέστι κι ὁ Νεοφ. Δούκας μὲ τὸ διδακτικὸν καὶ τὸ πολύτιμον συγγραφικὸν ἔργον στὴ Ρουμανίαν, τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Ἀθήναν. Διδάσκουν στὰ σχολεῖα τους τὰ ἱερὰ γράμματα, τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὴν γραμματικὴν τῆς ἀττικῆς γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν. Φροντίζουν καὶ μάχονται γιὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας ἀπὸ

τόν κίνδυνον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν, τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν πειραμάτων καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐξισλαμισμού καὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ δόγματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἄλλο ρεῦμα προχωρεῖ πρὸ πέρα καὶ ἔχει ὡς παιδευτικὸ ἰδεῶδες τὸν θρησκευτικὸν, νεοκλασσικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν Ἀνθρωπισμὸν. Κατὰ τὸ ἰδεῶδες αὐτό, οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ ἐκπαιδευτοῦν, γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, γιὰτι ἔχουν ἀξία ὡς δημιουργήματα λογικὰ καὶ ἱκανὰ γιὰ ἐρευνῆς καὶ πειραματισμοὺς στὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ ὡς πλάσματα κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαμορφωμένα, ποὺ ἐπιζητοῦν τὴν ἐπίγειαν εὐτυχίαν τους.

Τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ καλλιεργοῦν ἡ Γκιούμειος, ἡ Μαρούτσειος, ἡ Καπλάνιος καὶ ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ στὰ Ἰωάννινα. Τὸ ὑπηρετοῦν μὲ τὴν διδασκαλίαν τους καὶ τὸ πλούσιον συγγραφικὸν ἔργον τους: ὁ Γ. Σουγδουρῆς (Ἰωάννινα, Βενετία), ὁ Μεθ. Ἀνθρακίτης (Ἰωάννινα, Καστοριά, Βενετία), ὁ Εὐ. γ. Βούλγαρης (Ἰωάννινα), ὁ Ἀθ. Ψαλίδας (Ἰωάννινα, Ζαγόρι, Κέρκυρα), ὁ Ἀν. Σακελλάριος (Ἰωάννινα, Ζαγόρι, Σμύρνη), ὁ Γ. Γεννάδιος (Βουκουρέστι, Ναύπλιο, Ἀθήνα), ὁ Ἡρ. Βασιάδης (Κωνσταντινούπολη) καὶ ὁ Κ. Ἀσώπιος (Ἀθήνα). Ὅλοι αὐτοὶ διδάσκουν στὰ Σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὅπου ζεῖ Ἕλληνισμὸς τὴν κατήχησιν, τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὴν γραμματικὴν ἀνάλυσιν, τὴν ἀριθμητικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν φιλοσοφίαν, τὴν φυσικὴν πειραματικὴν ἐπιστήμην, τὴν γεωγραφίαν, τὴν κοσμογραφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ξένην γλῶσσαν. Χρησιμοποιοῦν ὡς μέσα τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, βοηθητικὰ βιβλία γιὰ τὰ παιδιά, βιβλιοθήκην, ἐργαστήρια φυσικῆς, ὄργανα κοσμογραφίας, συλλογὴν φυτῶν καὶ ζώων, τυπογραφείαν, κανονισμοὺς, ἐορτὰς καὶ βραβεῖα. Ἀκολουθοῦν νέες μεθόδους ἀγωγῆς: τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν, τὴν ὀρθολογικὴν ἔκθεσιν ἀπόψεων, τὴν συζήτησιν, τὴν ἐρευναν, τὸν πειραματισμὸν, τὰ κίνητρα μαθήσεως καὶ τὴν κατανόησιν τῶν ψυχικῶν δυνατοτήτων τῶν μαθητῶν. Ὁργανώνουν ἐλεύθερα μαθήματα καὶ ὁμιλίαν καὶ διανέμουν φυλλάδια στὸ εὐρύτερον κοινόν, γιὰ νὰ διαλύσουν τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ προκαταλήψεις γιὰ τὰ νέα μαθήματα καὶ τὴν νέην ἰδέαν. Συγγράφουν ἔργα ὑψηλοῦ στοχασμοῦ καὶ μεγάλης παιδευτικῆς ἀξίας, ὅπως εἶναι ἡ «Γεωγραφία» τοῦ Μήτρου, τὰ «Μαθηματικά» τοῦ Ἀνθρακίτη, ἡ «Λογικὴ» τοῦ Βούλγαρη, ἡ «Ἀληθὴς εὐδαιμονία» τοῦ Ψαλίδα, ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» τοῦ Ἀγνώστου συγγραφέα, Ἡπειρώτη κατὰ τὴν ἀποψιν τῶν περισσοτέρων εἰδικῶν, ἡ «Ἐγκυκλοπαίδεια μαθημάτων» τοῦ Γενναδίου κ.ἄ. Διατυπώνουν ἐγερτήρια σαλπίσματα στὸ δοῦλον Γένος, συμμετέχουν σ' ἐπαναστατικὰς κινήσεις καὶ ἐκφράζουν πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας ἀνάλογας πρὸς ἐκεῖνας, ποὺ διδάσκονται καὶ γράφονται στὴν χῶρον τῆς Εὐρώπης.

Αὐτὰ τὰ δύο ἐκπαιδευτικὰ ρεύματα, ἐνῶ πορεύονται καὶ τὰ δύο γιὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους, θὰ ἔλθουν σὲ κάποια διάστασιν μεταξύ τους στοὺς δρόμους,

πού θ' ακολουθήσουν. Οί όπαδοί του πρώτου ρεύματος είναι συγκρατημένοι, γιατί «αίσθάνονται ότι ζούν σε μιὰ κοινωνία ανασφαλή και καταπιεσμένη πολιτικά, σε μιὰ κοινωνία, πού δέχεται τή νεωτεριστική άλλ' όχι ακόμη δοκιμασμένη τάξη πραγμάτων με τήν έλευθερία του στοχασμού και του πειράματος, σε μιὰ κοινωνία επίσης, πού, ταυτόχρονα, αγωνιά να συντηρήσει τις θρησκευτικές αξίες, πού είχαν υποστεί μακρόχρονη δοκιμασία κι είχαν θεωρηθεί κατάλληλες για τήν έξυπνότητα του "Εθνους», όπως τονίζει ο σύγχρονος "Αγγλος Φιλόσοφος Henderson⁸. Οί όπαδοί του δευτέρου ρεύματος είναι πιο τολμηροί κι αποφασιστικοί και προχωρούν ευεργετικότερα για τὸ "Εθνος.

Και οί δύο όμως ομάδες τῶν "Ηπειρωτῶν Διαφωτιστῶν δίνουν, με ευσυνειδησία και φιλογένεια στο σκλάβο "Εθνος, τὸ φῶς μιᾶς ευρύτερης έλληνο-χριστιανικῆς και ταυτόχρονα ευρωπαϊκῆς παιδείας. Αὐτὴ τήν παιδεία χρειαζόταν τὸ "Εθνος τότε, για να δεθεῖ με τήν παράδοσή του και να διεκδικήσει μαζί με τήν έλευθερία και τή θέση του στους πολιτισμένους λαούς τῆς οἰκουμένης.

Τὸ περιεχόμενο αὐτὸ του "Ηπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ, με τὰ δύο παράλληλα ιδεώδη του, αποτελεί τὸ πρώτο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του.

Ἀπ' ὅλα όμως τὰ ανωτέρω καταφαίνεται επίσης ὅτι ὁ "Ηπειρ. Διαφωτισμὸς με τοὺς δύο κλάδους του, καθώς κλείει μέσα του τόσες Σχολές ἀπὸ τὸ 16ο ἕως τὸν 20ὸ αἰώνα και τόσους Διδασκάλους και Λογίους, πού κινούνται ὄχι μόνον στὴν "Ηπειρο ἀλλὰ κι ὅπου ὑπάρχει Ἑλληνισμὸς, αὐτὸς ὁ "Ηπειρωτικὸς Διαφωτισμὸς παρουσιάζει στίς παιδευτικές του πράξεις μιὰ μοναδική πυκνότητα και μιὰ ευρύτατη τοπική και χρονική ἔκταση. Αὐτὸ είναι και τὸ δεύτερο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του.

Τὰ δύο χαρακτηριστικά, πού αναφέραμε, αποτελοῦν μοναδικὰ χαρακτηριστικὰ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ἐ ξ ο χ ὡ τ α τ ε Κ ε Π ρ ό ε δ ρ ε ,

Αὐτὴ τή μοναδικότητα του "Ηπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ συνειδητοποιοῦν βαθύτατα οί σύγχρονοι "Ηπειρωτες. Ἡ συνείδηση αὐτὴ τοὺς δημιουργεῖ μιὰ ιδιαίτερη ευαισθησία στα θέματα τῆς παιδείας. Οί σύγχρονοι "Ηπειρωτες μοχθοῦν, για να συνεχίζεται στα τέκνα τους ἡ παράδοση τῆς παιδείας και τῆς λογισύνης. Ποθοῦν να διατηρεῖται ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία του χώρου και να καίει ἄσβηστη ἡ φλόγα του θρησκευτικοῦ, νεοκλασικοῦ και ἐπιστημονικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Παρακολουθοῦν με γρηγορούσα συνείδηση τήν πορεία τῶν εκπαιδευτηρίων, πού ὀργανώνει στὸν τόπο τους τὸ ἐπίσημο Κράτος. Και γι' αὐτὸ ,τὴν ἐπίσημη τούτη ὥρα, θὰ ἤθελαν να διατυπώσουν μιὰ εὐχή: Εὐχονται να συνεχίσει ἡ Πολιτεία τις προσπάθειές της, ὥστε ν' αποβαίνει ὀλοένα και

περισσότερο παιδαγωγούσα και φιλοσοφούσα Πολιτεία. Πολιτεία παιδαγωγούσα με τήν έννοια ότι θέλει να εξασφαλίζει ίσες τύχες στα παιδιά όλων των κοινωνικών ομάδων για μια πλήρη εκπαίδευση βάσει των ικανοτήτων τους και να οργανώνει τή διαβίου παιδεία σ' όλους τους πολίτες. Πολιτεία φιλοσοφούσα με τήν έννοια ότι φιλοσοφεί στήν ουσία του "Έλληνα και του Οικουμενικού Άνθρώπου κι αναγνωρίζει σ' αυτόν έμπρακτα όχι μόνο τις βιολογικές και κοινωνικές του ανάγκες αλλά και τις πνευματικές του τάσεις για τή γνώση, τήν άρετή, τήν όμορφιά, τή φιλότητα και τήν ευσέβεια. Ίσως με μια τέτοια Πολιτεία ν' αποβεί ή κοινωνία μας «έμπειρη» κοινωνία, να διατηρήσει τήν πολιτιστική της ταυτότητα και ν' ακτινοβολήσει στον πολιτιστικό στίβο των λαών τής γής.

Αυτή ή μοναδικότητα του Ήπειρωτικού Διαφωτισμού ήταν και τó κύριο αξιολογικό υπόβαθρο, που δημιουργούσε εκείνον τόν έθνικό παλμό στους μαχητές του Μπιζανίου τó 1913, στους μαχητές εκείνους, που όταν έμπαιναν νικητές στα Ίωάννινα, είχαν τήν ικανοποίηση και τήν υπερηφάνεια ότι έλευθέρωναν τά άγια των αγίων του "Έθνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) α) Ίστορία του Έλλ. Έθνους, τ. ΙΔ', 1978, Έκδοτική Άθηνών, β) Ήπειρ. Έστία ,τ. 2ος, 1956 Ίωάννινα.
- 2) Δημαρά Κ., Ή λογιосύνη των Ήπειρωτών, ΕΗΜ, 1960
- 3) Γωμαδάκη Ν., Ή 28η Ήκτωβρίου και ή άνθησις των Γραμμάτων εις τήν Ήπειρον, Άθήναι, 1960.
- 4) α) Ίστορία του Έλληνικού Έθνους, τ. ΙΑ (1975), ΙΓ' (1977): Μελέτες Κ. Δημαρά, Α. Άγγέλου, Β. Σφυρόερα, Λ. Βρανούση, β) Βασική Βιβλιοθήκη: Νεοελ. Φιλοσοφία, Λόγιοι επί Τουρκοκρατίας, έκδ. Ι. Ζαχαροπούλου, Άθήναι. γ) Περιοδ. «ΕΥΘΥΝΗ», Ήκτ. 1961.
- 5) α) Λώλη Σ. Αί θρησκευτικάί ιδέαι του Ν. Δούκα, 1949, β) Κ. Κούρκουλα: Λεύκωμα διδασκάλων του Γένους, 1971.
- 6) Ίστορία του Έλληνικού Έθνους, τ. ΙΑ', σελ. 197—198, Έκδ. Άθηνών, 1975.
- 7) α) Γούδα Α., Βίοι παράλληλοι, 1874, β) Π. Άραβαντινού: Βιογραφική συλλογή-χρονογραφία τής Ήπείρου, ΕΗΜ, 1960, γ) Περάνθη Μ., Έλληνική Πεζογραφία, Β' Έκδ. Άθήναι, δ) Μεγάλη Παιδαγωγική Έγκυκλοπαιδεία, Άθήναι 1968, ε) Σιωμοπούλου Δ., Ήπειρωτικά, Ίωάννινα 1975, στ) Μπέτη Σ.: Οί Ζωσιμάδες, Ζώης Καπλάνης 1977—78, ζ) Βρανούση Α., Ή Άθ. Ψαλίδας, Ίωάννινα, 1952.
- 8) HENDERSON G., μετ. Φ. Βόρου, Ή αναβίωση του Έλληνικού στοχασμού 1620—1830, Άθήνα, 1973.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

“ Η ΔΩΔΩΝΗ ”

Κονίτσης 195 - Άνω Τούμπα

Τηλ. 920.610 - Θεσσαλονίκη

